

М.М. Огієнко, канд. техн. наук, доцент
Миколаївська філія Київського національний університету
культури і мистецтв

РЕГІОНАЛЬНІ МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У РОЗВИТКУ **ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ**

Доведено, що зростання економічних та демографічних відмінностей між країнами, вдосконалення систем комунікації та транспортного сполучення, а також наявність в країнах призначення мігрантів, які можуть сприяти притоку нових іммігрантів, стали основними причинами активізації трудової міграції. Метою нашого дослідження стало дослідження ролі регіональних міграційних процесів у розвитку людського потенціалу.

Визначено, що в Україні міграційні потоки створюють додаткове навантаження на вже переобтяжені системи управління та підсилюють актуальність захисту прав працівників-мігрантів. Проведено детальний аналіз міграційних потоків в світі та Україні. В результаті визначено, що міграційні процеси, які поступово можуть перетворитися на реальну загрозу національній безпеці, повинні перебувати під постійним контролем держави з метою відстеження напрямів міжнародної трудової міграції та спрямування зусиль держави на захист трудових мігрантів в основних країнах – реципієнтах; розуміння причин та наслідків трудової міграції, визначення та корегування економічних показників, які впливають на інтенсивність міграційних процесів; визначення критичного рівня трудової міграції, перевищення якого призведе до незворотних процесів в економіці.

Ключові слова: *людський потенціал, трудові ресурси, глобалізація, людський розвиток, міграційні процеси, регіональні диспропорції.*

Постановка проблеми. На тлі глобалізації ринків товарів та капіталу міжнародна трудова міграція стає дедалі важливішим питанням для учасників світової економічної системи. Зростання економічних та демографічних відмінностей між країнами, вдосконалення систем комунікації та транспортного сполучення, а також наявність в країнах призначення мігрантів, які можуть сприяти притоку нових іммігрантів, стали основними причинами активізації трудової міграції. При цьому кількість незаконних мігрантів продовжує збільшуватися, що ускладнює

співробітництво між країнами походження та призначення в сфері захисту прав мігрантів та справедливий розподіл вигод від трудової міграції. Формальні канали трудової міграції залишаються обмеженими, особливо для жінок та низькокваліфікованих працівників; незаконні мігранти ризикують стати жертвами торгівлі людьми та зазнати трудової або сексуальної експлуатації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідники значну увагу приділяють дослідженню процесів формування та розвитку людського потенціалу, серед них З. Варналій, М. Долішній, О. Грішнова, С. Злупко, П. Гудзь, О. Красноносова, О.В. Крушельницька, А. Колот, В. Куценко, Е.Лібанова, С. Мельник, Т. Ткаченко та ін. Але дослідження присвячені впливу міграційних процесів на формування людського потенціалу в глобалізованому світі залишаються особливо актуальними.

Формулювання цілей статті. Метою нашого дослідження стало дослідження ролі регіональних міграційних процесів у розвитку людського потенціалу.

Виклад основного матеріалу. За останні 25-30 років різниця в рівні доходів між країнами світу збільшилася. В 1975 р. ВВП на душу населення в країнах з високим рівнем доходу в 8 разів перевищував цей показник для країн з середнім рівнем доходу і в 41 раз - для країн з низьким рівнем доходу.

До 2010 р. різниця в рівнях ВВП на душу населення між країнами з високим, середнім та низьким рівнем доходу збільшилася до 14 та 66 разів відповідно. Частково це пов'язано з різними системами виробництва, що також спонукає трудову міграцію. Так, у світі налічується 3 мільярди працівників, з них 43% зайняті в сільському господарстві, переважна більшість з яких живе в бідних країнах [1, с.160].

Низький рівень заробітку в сільському господарстві створює надмірну пропозицію працівників, які готові мігрувати з сільських районів до міст, або до інших країн у пошуку кращих можливостей працевлаштування. Економічна нерівність та демографічні зміни в країнах стимулюють трудову міграцію. За оцінками експертів, в країнах, що розвиваються, кількість працівників щорічно збільшується на 40 мільйонів осіб. Кількість працівників в індустріальних країнах збільшується повільно, або зовсім не збільшується, при цьому дві третини осіб зайняті в сфері послуг [2, с.41].

Міжнародна міграція досягла рекордної в 2015 р. кількості, - число міжнародних мігрантів перевищило 250 мільйонів і досягло рекордного рівня. При цьому, особливістю стало те, що полюсами тяжіння стають країни, що розвиваються. Країни, що розвиваються, з більш високими

темпами економічного зростання все частіше стають полюсом тяжіння для жителів інших країн, що розвиваються, але мають скромні показники розвитку.

Ілюстрацією впливу міжнародних мігрантів на економіку служить той факт, що в 2016 вони перевели на батьківщину своїм сім'ям більше 600 млрд дол. США, а обсяг грошових переказів, які надійдуть в країни, що розвиваються, складе 441 млрд дол. США, говориться в доповіді «Міграція і грошові перекази: статистичний довідник - 2016», підготовленому Глобальним партнерством в галузі знань про міграцію і розвиток (KNOMAD), створеним з ініціативи Групи Світового банку [3, с. 85].

Найбільшим джерелом грошових переказів були Сполучені Штати - обсяг коштів, відправлених з цієї країни в 2014 році, оцінюється в 56 млрд дол. США; далі йдуть Саудівська Аравія (37 млрд дол. США) і Росія (33 млрд дол. США).

Найбільшим одержувачем грошових переказів була Індія - обсяг коштів, що надійшли в цю країну в 2015 році, оцінюється в 72 млрд дол. США; далі йдуть Китай (64 млрд дол. США) і Філіппіни (30 млрд дол. США). Міжнародні грошові перекази мігрантів більш ніж втричі перевищують обсяг допомоги націлена розвитку і служать «рятівним колом» для мільйонів домогосподарств в країнах, що розвиваються.

Крім того, річний обсяг заощаджень мігрантів становить понад 500 млрд дол. У сукупності грошові перекази і заощадження мігрантів можуть служити вагомим джерелом фінансування проектів в області розвитку, здатних підвищити рівень життя і доходів в країнах, що розвиваються. В сучасних умовах міграція розвивається по лінії «Південь-Південь» масштабніше, ніж міграції по лінії «Південь-Північ». У 2015 році понад 38 відсотків міжнародних мігрантів переїхали з одних країн, що розвиваються в інші країни, що розвиваються, тоді як з країн, що розвиваються в багатьох економічно розвинутих країнах переїхали 34 відсотки мігрантів.

У десятку провідних країн призначення міграції увійшли Сполучені Штати, Саудівська Аравія, Німеччина, Росія, Об'єднані Арабські Емірати (ОАЕ), Сполучене Королівство, Франція, Канада, Іспанія та Австралія (рис. 1).

У десятку провідних країн-джерел міграції увійшли Індія, Мексика, Росія, Китай, Бангладеш, Пакистан, Філіппіни, Афганістан, Україна та Сполучене Королівство (рис. 2).

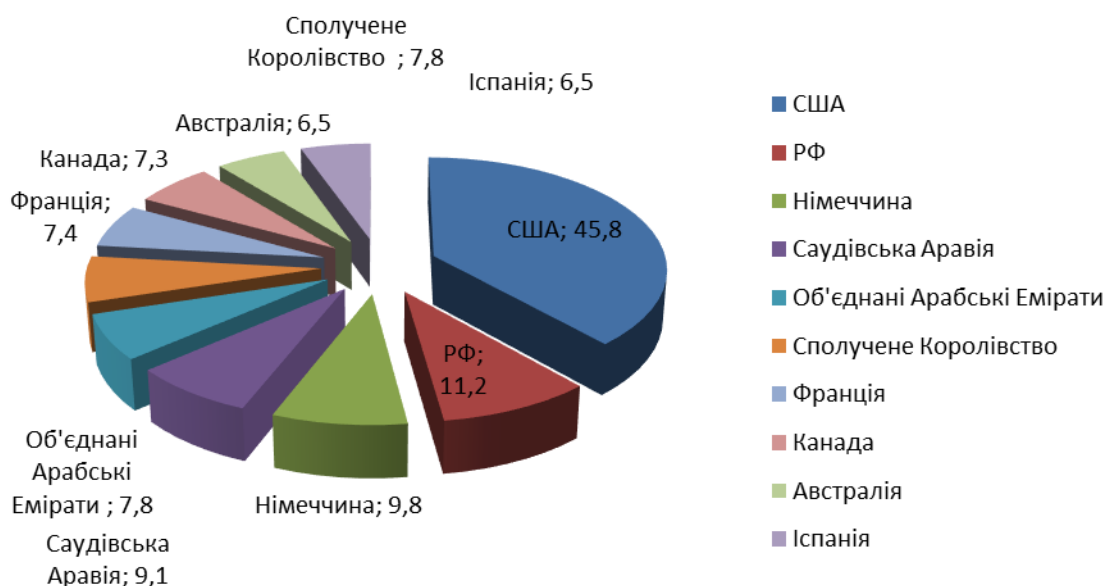

Рис. 1. Країни з найбільшою кількістю мігрантів (млн. осіб)

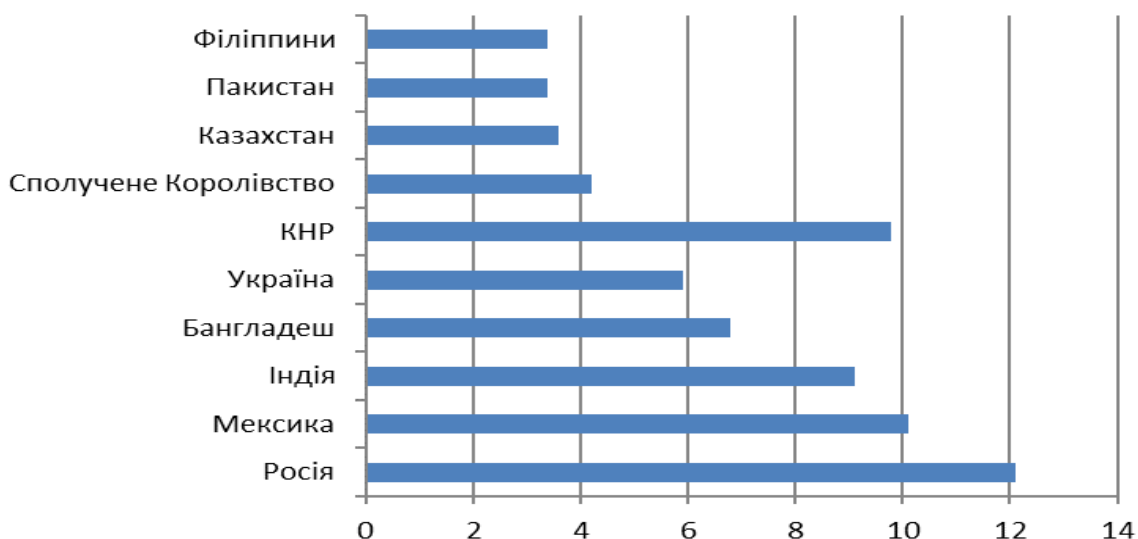

Рис. 2. Країни-донори мігрантів в світі (млн осіб)

Найбільшим каналом міграції в світі був міграційний коридор Мексика-США, за яким у 2015 році пройшло 13 млн мігрантів. Другим по значущості був напрямок Росія-Україна, за яким слідує напрямку Бангладеш-Індія і Україна-Росія. Відповідно до класифікації Організації Об'єднаних Націй, останні три напрямки є коридори міграції по лінії «Південь-Південь». Проведені обширні дослідження, які підтверджують, що міграція як висококваліфікованих, так і низькокваліфікованих працівників приносить різноманітні вигоди і приймають, і відправляють

країнам. Діаспори країн, що розвиваються і поворотна міграція можуть служити джерелами капіталу, торгівлі, інвестицій, знань і передачі технологій.

У 2014 р. в світі налічувалося 14,4 млн біженців (без урахування 5,1 млн палестинських біженців), що становить 6 відсотків всіх міжнародних мігрантів. Близько 86 відсотків біженців прийняли у себе країни, що розвиваються, причому найбільше їх перебувало в Туреччині, Пакистані, Лівані, Ірані, Ефіопії, Йорданії, Кенії, Чаді та Уганді. На противагу цьому, в розвинених країнах знаходилося 1,6 млн біженців. Останнім часом Туреччина стала однією з країн, які приймають найбільша кількість сирійських біженців.

За даними ООН, країни, з яких походить більша частина шукачів притулку, не змінюються з 2014 р.: це Сирія, Афганістан, Сомалі, Південний Судан, Судан, Демократична Республіка Конго, Центральнафриканська Республіка, М'янма та Еритрея.

В Україні міграційні потоки створюють додаткове навантаження на вже переобтяжені системи управління та підсилюють актуальність захисту прав працівників-мігрантів. Після розширення ЄС Україна опинилася між кордонами ЄС, з одного боку, та країнами СНД і, зокрема, Росією, з іншого. В процесах загальної міграції Україна є країною-донором, країною транзиту та призначення, проте в процесах трудової міграції Україна виступає передовсім як країна-донор [4, с. 29].

Разом з тим, згідно з прогнозами розвитку міграційних процесів, у наступні десять-двадцять років для України все актуальнішими ставатимуть проблеми імміграції. Як і в країнах Західної Європи, основною причиною цього є демографічні зміни, які негативно впливають на чисельність населення працездатного віку. У майбутньому вказані фактори можуть зробити Україну ще більш привабливою для іммігрантів з Китаю, Афганістану, Пакистану, Індії та В'єтнаму, які вже є доволі чисельними в регіоні СНД.

Беручи до уваги геополітичне розташування, Україна є, передусім, країною-донором та транзиту для трудових мігрантів, які прямують до Західної Європи, або до Росії. Меншою мірою вона є пунктом призначення для іммігрантів з СНД та країн Азії, наприклад, Молдови чи В'єтнаму.

Економічна міграція є складовою міжнародного ринку праці, який постійно генерує умови для міжнародного перерозподілу працездатного населення. Правові аспекти цих переміщень врегульовує низка міжнародних договорів з питань соціального захисту трудящих-мігрантів.

Згідно даних Державної міграційної служби, у 2015 році громадянам України видано 11345 дозволів на виїзд за кордон на постійне місце

проживання, із них дорослим (за винятком пенсіонерів) – 5695 дозволів, дітям – 1873 дозволи та пенсіонерам – 3777 дозволів.

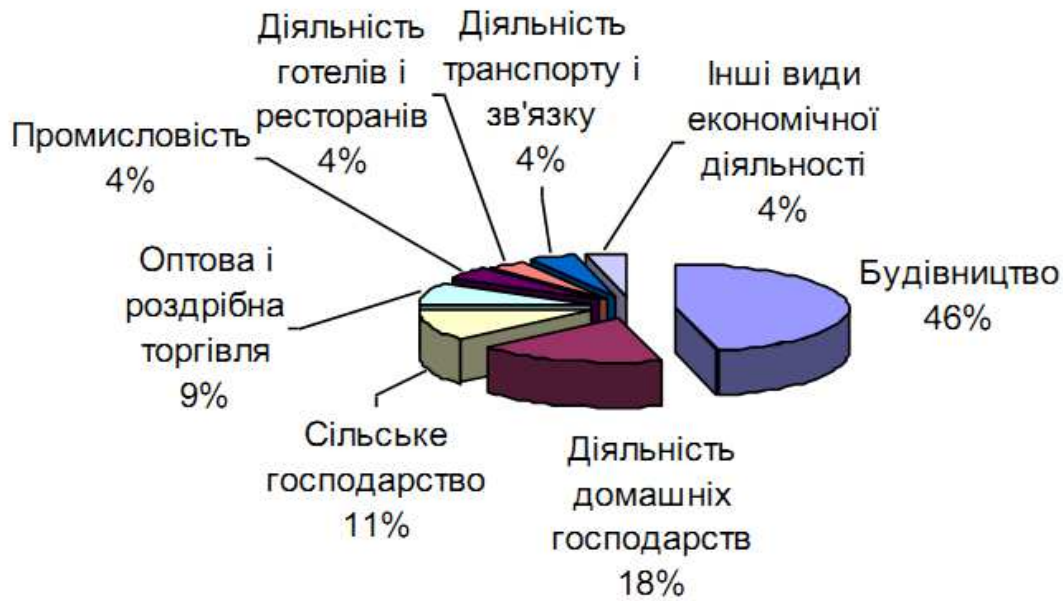
Українські трудові мігранти-чоловіки зайняті переважно будівельними роботами. Для вітчизняної робочої сили чоловічої статі будівництво є основною сферою діяльності у всіх країнах, на які припадає хоча б 1,5 % загального обсягу контингенту (Росія, Польща, Чехія, Білорусь, Угорщина, Португалія). В трьох основних країнах-реципієнтах у будівництві зайнята найбільша частка чоловіків. З тих, які працюють у Чехії — 88,2 %, у Росії цей показник становить 72,8 %, у Польщі — 64,6 % (з урахуванням осіб, що назвали будівельну діяльність у якості другої чи третьої за важливістю — 80,9 %). Серед чоловіків, які працювали в Росії, зафіксована підвищена частка зайнятих на транспорті і в зв'язку — 11,1 %. У Польщі 26,1 % чоловіків, що прибули з прикордонних регіонів України, працювали в сільському господарстві, при цьому половина означеного контингенту поєднували сільськогосподарську працю з будівництвом [5].

Галузева структура зайнятості жінок-мігрантів у різних країнах різна залежно від потреб національних економік. Серед жінок, що працюють у Росії, третина зайнята в торгівлі (за наймом) і чверть — у будівництві; серед працюючих у Чехії 45,9 % — у громадському харчуванні і 31,5 % — у промисловості (переважно легкій та харчовій). У сільському господарстві зайнято дві третини українських жінок, що працюють у Польщі, ще майже 20 % виконують роботу домашньої прислуги. Остання сфера діяльності переважає серед українських емігранток, що знаходяться в Італії, причому в якості домашньої прислуги працюють за кордоном переважно жінки середнього і старшого працездатного віку [7].

Гендерний розподіл українських трудових мігрантів наступний: чоловіки – 66 % та жінки – 34 %. Кількість сільських жителів перевищує тих, хто приїхав із міста (відповідно 54 % проти 46 %).

За віковими групами трудові мігранти розподіляються таким чином. Близько чверті – мігранти віком 40–49 років, п'яту частину становлять мігранти віком 30–34 роки, по 15 % припадає на групи віком 25–29, 35–39 та 50–59 років. Таким чином середній вік становить 37 років. 65 % трудових мігрантів мають повну загальну середню освіту, 30 % вищу освіту (проте половина з них лише базову або неповну вищу освіту) [7].

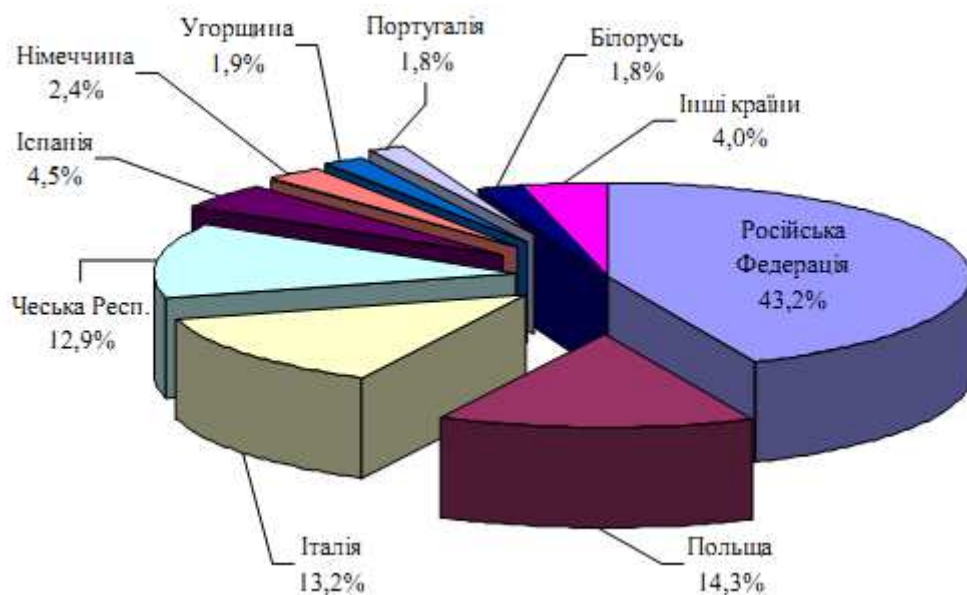
Найпопулярніші сфери працевлаштування українських трудових мігрантів представлені на рис. 3:

Рис. 3. Основні сфери зайнятості працівників-мігрантів у 2012–2015 рр.

Аналіз чисельності трудових мігрантів за країнами перебування свідчить, що переважна частка (51 %) громадян України у питанні працевлаштування зосереджують свою увагу саме на країнах ЄС.

З них майже половина виїжджає до Польщі, Італії, Чехії, Іспанії (рис. 4).

Рис. 4. Основні країни призначення для українських трудових мігрантів, 2012–2015 рр.

Росія є найголовнішою країною перебування через схожість мови та відсутність бар'єрів для мобільності, тоді як країни ЄС є більш привабливими через різницю в рівні оплати праці. Такі країни, як Польща та Чехія, є серед найбільш важливих країн для міграції через географічну близькість та подібність культури. В останні роки зростає популярність Німеччини. Водночас заробітчани полишають Іспанію через високий рівень безробіття.

Причому до Росії та Чеської республіки виїждять в основному чоловіки, де вони працюють на будівництві, тоді як серед мігруючих до Італії та Угорщини переважають жінки, де вони працюють відповідно в якості домашніх помічників та у сільському господарстві.

Рівень участі населення різних регіонів у трудовій міграції та географічна спрямованість також є різними. Найвищою інтенсивність міграції є у західних областях, найнижчою у центральних.

На сході рівень участі визначається як низький. Такий розподіл пов'язаний із близькістю регіону до державних кордонів чи столиці (як альтернативи міграції) України, історичні зв'язки. Лідером за кількістю трудових мігрантів є Закарпатська область. Найбільша країна-реципієнт закарпатців – Чеська Республіка. Жителі Чернівецької області працюють переважно в країнах Євросоюзу; Івано-Франківської, Львівської і Тернопільської обирають Польщу, Росію та Італію; Рівненської та Волинської – сусідню Білорусію та Польщу. Російська Федерація є основною країною призначення для вихідців східних, центральних, північних, і південних областей.

Якщо виходити навіть з мінімальних оцінок та не враховувати міграцію до інших країн СНД, можна зробити висновок, що значна кількість трудових мігрантів з України (більше 45 % від загальної кількості) обирають східний напрям міграції. Для порівняння, в Італії, яка вважається однією з найбільш привабливих для мігрантів з України країн, працюють близько 11 % громадян нашої держави.

У середньому заробіток українського трудового мігранта складає 800 дол. на місяць (від 500 дол. на місяць на сільгоспроботах у Польщі до 1,5 тис. дол. на будівельних роботах у Португалії).

Слід зауважити, що значна кількість випадків виїзду громадян України на постійне місце проживання здійснюється без офіційних звернень до органів влади. Тож на громадян України, які постійно проживають за кордоном і набули іноземне громадянство без проходження відповідних процедур всередині України, чекає свого роду сюрприз, суть якого полягає у тому, що у відношенні з державою Україна вони все ще

вважаються її громадянами, а тому мають не лише права, а й обов'язки, які необхідно виконувати.

На сьогодні однією з головних помилок управління людськими ресурсами в Україні є небажання «починати перехід до сучасних підходів в освіті, адже саме через освітні установи, навчальні заклади відбувається формування ставлення до людей як до найвищої цінності суспільства [9, с. 41]. Зазначені вище причини актуалізують необхідність дослідження мотивів, в першу чергу економічних, які призводять до трудової міграції в країни СНД, та підготовку рекомендацій щодо пріоритетних напрямків соціально-економічних перетворень, що сприятимуть поверненню трудових мігрантів з країн СНД та покращанню трудоворесурсної ситуації в Україні.

Міграційні процеси, які поступово можуть перетворитися на реальну загрозу національній безпеці, повинні перебувати під постійним контролем держави з метою:

- відстеження напрямів міжнародної трудової міграції та спрямування зусиль держави на захист трудових мігрантів в основних країнах – реципієнтах, наприклад шляхом пріоритетного розвитку консульської присутності України в таких країнах, підготовки відповідної двосторонньої договірної – правової бази щодо легалізації трудових мігрантів, надання їм соціальних гарантій, пенсійного забезпечення тощо;
- розуміння причин та наслідків трудової міграції, визначення та корегування економічних показників, які впливають на інтенсивність міграційних процесів;
- визначення критичного рівня трудової міграції, перевищення якого призведе до незворотних процесів в економіці;
- прогнозування потреб у трудових ресурсах з метою компенсації їх втрат внаслідок міграції;
- оптимізації напрямів професійної підготовки кадрів, яка має спрямовуватися передусім на забезпечення внутрішнього ринку праці;
- прогнозування навантаження на систему пенсійного забезпечення України за рахунок призначення пенсій громадянам, які працювали за кордоном та не сплачували внески до Пенсійного фонду із заробітної плати, опрацювання відповідних компенсаційних механізмів.

Висновки. Становлення України як незалежної держави з власними кордонами та вільним обміном трудовими ресурсами вимагає принципово нового розуміння зовнішньої міграції. Узагальнюючи традиційні міжнародні підходи до управління людськими ресурсами, треба акцентувати увагу на тому, що управління трудовими ресурсами виходить на повністю новий рівень [10].

Структурна перебудова економіки, банкрутство й ліквідація підприємств видобувної й переробної промисловості, об'єктивне, а іноді й штучно викликане скорочення виробництва призвели до істотного скорочення сукупного фонду робочого часу та вивільнення різноманітної в регіонально-галузевому й якісно-професійному розрізі робочої сили. Водночас дефіцит державного і більшості регіональних бюджетів, незначна порівняно з іншими країнами частка приватних інвестицій в Україну не дають змоги за короткий час і без зростання соціального напруження у суспільстві перепідготувати й перерозподілити значні обсяги вітчизняної робочої сили.

Бібліографічний список: 1. Прибыткова И. Трудовые мигранты в социальной иерархии украинского общества / И. Прибыткова // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2012. – № 4. – С. 159-165. 2. Трудова міграція населення Тернопільської області: кількісний та географічний аспекти / Б.С. Довжук, С.С. Хаба, О.С. Левченко [та ін.]; Тернопільська обласна держ. адміністрація, Тернопільський обласний центр зайнятості. – Тернопіль: Джура, 2006. – 72 с. 3. Правові механізми регулювання міграційних процесів: [монографія] / Кол. авт.: Н.П. Бортник, В.С. Канцір, М.М. Сірант, Р.І. Радейко, Т.В. Бачинський; За заг. ред. Н.П. Бортник. – Львів: НУ «Львівська політехніка», 2016. – 892 с. 4. Черноус Г. Прогнозування процесів міграції населення в Україні / Г. Черноус // Банківська справа. – 2008. – № 4. – С. 28–34. 5. Солодько А., Фітісова А. Міграційна криза в ЄС: статистика та аналіз політики / А. Солодько, А. Фітісова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cedos.org.ua/uk/migration/mihratsiina-kryza-v-yes-statystyka-ta-analiz-polityky>; 6. Гайдуцький А.П. Масштаби доходів українських трудових мігрантів / А.П. Гайдуцький // Економіка держави. – № 2. – 2016 – С. 18-24. 7. Мігранти як рятівне коло. Чи доцільний випуск євробондів для діаспори? [Електронний ресурс] // Європейська правда. – 2015. – Режим доступу: www.eurointegration.com.ua/articles/2015/05/27/7034138/. 9. Іртищева І.О. Особливості управління людськими ресурсами в міжнародних корпораціях [Текст] / Іртищева І.О., Романчук Ю.С. // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Економічні науки: збірник наукових праць / за ред. проф. Івана Кіщака. – № 2 (7), грудень 2016. – Миколаїв: МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2016. – 108 с. 10. Стройко Т.В. Особливості управління трудовими ресурсами в глобалізованому світі [Текст] / Стройко Т.В., Романчук Ю.С. // Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. – № 2. Серія „Економічні науки”. – 2016. – С. 247-258.

М.М. Огиєнко. Региональные миграционные процессы в развитии человеческого потенциала. Доказано, что рост экономических и демографических различий между странами, совершенствование систем коммуникации и транспортного сообщения, а также наличие в странах назначения мигрантов, которые могут способствовать притоку новых иммигрантов, стали основными причинами активизации трудовой миграции. Целью нашего исследования стало исследование роли региональных миграционных процессов в развитии человеческого потенциала.

Определено, что в Украине миграционные потоки создают дополнительную нагрузку на уже перегруженные системы управления и усиливает актуальность защиты прав работников-мигрантов. Проведен детальный анализ миграционных потоков в мире и Украине. В результате определено, что миграционные процессы, которые постепенно могут превратиться в реальную угрозу национальной безопасности, должны находиться под постоянным контролем государства. Необходимо отслеживать направления международной трудовой миграции и направление усилий государства на защиту трудовых мигрантов в основных странах – реципиентах. Необходимо понимать причины и последствия трудовой миграции, определение и корректировку экономических показателей, влияющих на интенсивность миграционных процессов; определения критического уровня трудовой миграции, превышение которого приведет к необратимым процессам в экономике.

Становление Украины как независимого государства с собственными границами и свободным обменом трудовыми ресурсами требует принципиально нового понимания внешней миграции. Структурная перестройка экономики, банкротство и ликвидация предприятий добывающей и перерабатывающей промышленности, сокращение производства привели к существенному сокращению совокупного фонда рабочего времени и высвобождению в региональном разрезе рабочей силы. В то же время дефицит государственного и большинства региональных бюджетов, незначительна по сравнению с другими странами доля частных инвестиций в Украину не позволяют за короткое время и без роста социального напряжения в обществе переподготовить и перераспределения значительные объемы отечественной рабочей силы.

Ключевые слова: человеческий потенциал, трудовые ресурсы, глобализация, развитие общества, миграционные процессы, региональные диспропорции.

M.M. Ohienko. Regional Migration Processes in the Development of

Human Potential. It has been proved that the growth of economic and demographic differences between countries, the improvement of communication systems and transport communications, as well as the presence of migrants in the destination countries that can contribute to the flow of new immigrants, have become the main causes for the intensification of labor migration. The purpose of our study was to study the role of regional migration processes in the development of human potential.

It has been determined that migration flows in Ukraine create an additional burden on already overloaded control systems and increase the urgency of protecting the rights of migrant workers. A detailed analysis of migration flows in the world and Ukraine has been carried out. As a result, it is determined that migration processes, which can gradually become a real threat to national security, should be under constant control of the state. It is necessary to monitor the directions of international labor migration and to direct the efforts of the state to protect labor migrants in the main recipient countries. It is necessary to understand the causes and consequences of labor migration, the definition and adjustment of economic indicators that influence the intensity of migration processes; definition of the critical level of labor migration, the excess of which will lead to irreversible processes in the economy.

The formation of Ukraine as an independent state with its own borders and the free exchange of labor resources requires a fundamentally new understanding of external migration. The structural restructuring of the economy, bankruptcy and the liquidation of mining and processing enterprises, and the reduction of production led to a significant reduction in the aggregate working time fund and the release of the labor force in the regional section. At the same time, the deficit of the state and most of the regional budgets, the share of private investment in Ukraine is insignificant compared to other countries, do not allow for a short time and without increasing social tension in society to re-prepare and redistribute significant volumes of domestic labor.

Key words: human potential, labor resources, globalization, development of society, migration processes, regional disproportions.

Стаття надійшла до редакції 20.04.2017 р.